

2007.10.05.

Lengyel György

## Werner Sombart: A kapitalizmus természete és létrejötte

Kapitalizmus: olyan meghatározott gazdasági rendszer, mely a következőképp jellemezhető:

- a *kölcsönös* gazdasági érintkezés\* olyan **szervezete**, melyben rendszerint a népesség két különböző csoportja<sup>1</sup> működik össze a piac közvetítésével

\* KGÉ = személy/magángazdaság

= piacszerű kapcsolatok

= a foglalkozásoknak az egyes gazdaságok közötti megoszlása

- **nyereségelv** (kizárólag a pénzösszeg növelése, objektív cél, „egy induló összeg megnövelése gazdasági tevékenység révén”)
  - **gazdasági racionalizmus** (minden cselekvésnek a lehető legnagyobb célszerűsége való alapvető beállítása)
- utóbbi kettő: a gazdaság uralkodó elvei (előtte: tradicionalizmus és szükségletfedezés)

gazdasági racionalizmus háromféle megjelenése:

- 1.) gazdasági vezetés tervszerűsége (= hosszútáv)
- 2.) szűkebb értelemben vett célszerűség (= eszközök helyes megválasztása)
- 3.) kiszámíthatóság (= minden egyes gazdasági jelenség egzakt regisztrálása: kalkulál, elszámol)

### A kapitalista vállalkozás

- absztrakt egységet képez (= üzlet)

- célja: nyereség elérése (minden csere esetén a **többlet** (pénz) megléte számít → **minőségi jelleg elvesztése**)

→ ennek eléréséhez a sajátos eszköz: pénzben kifejezhető teljesítmények és viszontteljesítményekre vonatkozó **szerződések** kötése (minden technikai problémának szerződéskötésben kell feloldódnia)

### A kapitalista vállalkozás formái:

#### **I. a vállalkozáson belül elvégzett tevékenység tartalma szerint:**

- 1.) dologi javak előállítására szolgáló vállalatok
- 2.) dologi javak közvetítésére szolgáló vállalatok
- 3.) szolgáltatásokat kínáló vállalatok
- 4.) élvezeti javak előállítására szolgáló vállalatok
- 5.) hitel nyújtására vagy közvetítésére szolgáló vállalatok
- 6.) ezeket kombináló vállalkozások

#### **II. a tőke képződése szerint:**

- 1.) egyedi, egyes személyek vagyonán alapuló vállalatok
- 2.) kollektív, több személy tőkéjét egyesítő vállalatok

#### **III. a vállalkozónak a munkához való viszonya alapján**

[a szöveggyűjtemény nem tárgyalja]

<sup>1</sup> 1.) termelési eszközök tulajdonosai (kezükben van a vezetés; mint a gazdaság szubjektumai)

2.) munkaerejükkel rendelkező munkások (a gazd. objektumai)

#### IV. a nyilvános hatalomhoz való viszony alapján:

- 1.) szabad, a nyilvános hatalomtól független
- 2.) kötött, a nyilvános hatalommal valamilyen közvetlen függőségben
- 3.) vegyes

#### A kapitalista vállalkozó funkciói

- 1.) **szervező**: az elérni kívánt hatásfok megvalósulása minél kevesebb akadályba ütközzön ehhez a feltételek: teljesítőképeség helyes megítélése  
maga helyett dolgoztatásra rábírás  
a munkás megfelelő helyre helyezése  
ösztönzés  
jól rendezett hierarchia<sup>2</sup>
- 2.) **kereskedő**: párbeszéd (munkásaival és más vállalkozókkal)  
tárgyalás = szellemi fegyverekkel vívott küzdelem, a másik fél meggyőzése a szerződéskötés előnyösségéről
- 3.) **kalkulatív-gazdálkodó**: a szerződés tartalmát le kell tudni fordítani pénzüsszegre  
**számítás**: egy sor bevétel és kiadás után aktív szaldót kapunk  
ha ismeretlen nagyságokkal számítunk = **spekuláció**

#### A tőke és értékesülése

- **tőke**: a kapitalista vállalkozás dologi alapjául szolgáló cseréértékösszeg, mely pénzformában indul és végződik, a köztes folyamatban pedig váltakozva termelési eszköz vagy áru
- termelési idő: amíg a tőke a termelés szférájában van
- átfutási idő: amíg a tőke a körfolyamatban van
- forgalmi idő: termelési + átfutási idő
- dologi tőke: termelési eszközök vásárlására fordított tőke
- személyi tőke: munkaerő vásárlására fordított tőke
- **értékesülés**: a tőke többlettel (profit) való újratermelése
  - 1.) a tőke forgásának felgyorsulása
  - 2.) nyereséghányados = eladási ár és a ktg-ek különbsége  
→ eladási ár növelése (a tőke antinómiájának<sup>3</sup> feloldása: monopolizálás, privilegizálás, kartellek, stb)  
→ ktg-ek csökkentése
    - termelés olcsóbbá tétele
    - azonos ráfordítás mellett többet
    - technika tökéletesítése
    - munkafolyamat tökéletesítése
    - termelés tényezőinek olcsóbbá tétele
    - kisebb ráfordítás
    - a term.dologi tényezőiben (pl. újrahasznosítás)
    - azonos munkateljesítmény ellenértékének csökkentése (olcsóbb munkaerő, bérleszorítások)
    - munkateljesítmény fokozása hasonló ellenérték mellett (szigorúbb felügyelet)

<sup>2</sup> Clausewitz: „az erők térbeli sűrítése” & „az erők időbeli egyesítése”

<sup>3</sup> ellentmondás; a filozófiában két egymást kölcsönösen kizáró, logikailag egyformán bizonyítható törvény, ítélet, illetve következtetés közötti ellentmondás

A kapitalista gazdaság feltételei

- a racionális tőkeelszámolás normája
- hajtóerők: polgári (megtakarítás), vállalkozói (szerzés)  
történelmi felépítés

**1.) középkor<sup>4</sup> vége: önkeresés, önmeghatározás**

- „végtelenbe törés” & „nyughatatlanság”
- a cél a határtalanba helyeződik
- hatalmi törekvés → önérvényesítés
- vállalkozói törekvés → a hatalom akarása + mások közreműködése  
pl. állam, vallás: fel- és kiszabadítás  
pénz: absztrakt értékszimbólum: birtoklása hatalmi szimbólum

→ kapitalizmus: valamennyi célkitűzés tengelyében nem az élő személyiség áll a maga természetes szükségleteivel, hanem egy elvontság (→ korlátatlanság): a tőke

- hatalomra törekszik, hogy szerezzen & szerezni akar a hatalom érdekében
- kereskedői adottságok fontossága

→ **polgári szellem:** rend és megtartás

→ **kapitalista szellem:** *a vállalkozói és a polgári szellemből egy egységes egészzé összetevődött lelki beállítottság, ami megteremti a kapitalizmust*

**2.) modern hadsereg – állam (szellem hatékonysága)**

↓

**3.) technika**

↓

**4.) nemesfém telepek → kizsákmányolás (ellenpélda: Spanyolország – átáramlás)**

↓

**5.) polgári vagyon keletkezése (= a kapitalizmus szükséges előfeltétele)**

↓

**6.) javak szükségletének újraformálása (eddig elérhetetlen termékek – vállalkozó)**

↓

**7.) munkaerő előteremtése**

↓

**8.) vállalkozói réteg (= hajtóerő)**

- az állam piacot teremt (gazdaságpolitika + egyházpolitika: eretnek és „idegen” létrehozása)
- technika (áruszállítás, nagybani termelés, új eljárások – új iparok lehetősége)
- nemesfémek (kapitalista szellem fokozása, szerzési ösztön erősítése, számszerűsödés tökéletesítése: pénz- és adórendszer)

---

<sup>4</sup> rablólovagság, kincskeresés, alkímia, uzsorakamat

Weber:

- háztartás típusú szervezet: szükségletkielégítés / pl. az államháztartás is /
- vállalkozás típusú szervezet: nyereségszerzés → ha ez dominál: kapitalizmus van ☺
- további feltételek: termelési eszközök szabad tulajdona, szabad piac, bürokrácia, szabad munkaerő
- miért Nyugaton alakult ki?
  - modern állam
  - római jogon alapuló jogrendszer
  - polgárság, város (polgár, mint állampolgár [politikai]; mint gazdasági osztály; mint sajátos életmód [rendi])
  - racionális technika
  - racionális éthosz (tradicionális jellegű erkölcsi normák, mágikus sztereotípiák; kettős morál<sup>5</sup>; → reformáció + hedonista fogyasztás)
- kommercializálódás
- bizományi: a vevő és az eladó nem találkozik, az áru nincs jelen (→ tőzsde)

#### Weber reflektál Sombart-ra

- dichotóm társ-i szervezet (a realitán belül): a két csoport viszonyai definiálják a társadalomszerkezetet, pl. az egyik kizsákmányolja a másikat
- társadalomszerkezetek:
  1. realista társadalomelméleti modellek (osztályelméletek, elitelméletek)
  2. képzetes társadalmi csoportok – rétegződésmoდეllek (nominalista, stratifikációs elméletek)
- Marx valójában 3 osztályról beszél
- Sombart: konszenzuselvű osztályelvű modell / játékelmélet: zérusösszegű játék<sup>6</sup> nincs (= mindkét fél jól jár, nincs kizsákmányolás)
- eltérő jegyek a társszerk.-ben: irányító és kivitelező munka; a kézművességben ez nem válik el, a kapitalizmusban már igen

Benjamin Franklin: prekapitalizmus; „minden dolgok mértéke az ember” – a vagyon még nem öncélú, hanem Istentől ráncbízott és mint polgári erény jelenik meg

- a **prekapitalizmus**ban pl. a vevőkör elcsábítása erkölcstelen (↔ napjainkban: reklám, marketing)

a fogyasztóhoz való viszony: tartósság, jó minőség szavatolása  
 technikához való viszony: csak akkor alkalmazza, ha az emberi munkát, illetve az erre irányuló keresletet nem fenyegeti

<sup>5</sup> kereskedelmi elv, hogy a partner nem ellenség

<sup>6</sup> az egyik fél nyeresége a másik vesztesége